

OMUL ȘI DRAMA LIBERTĂȚII ÎN FILOSOFIA LUI EMIL CIORAN

VLAD BILEVSKY

Man and the Tragedy of Freedom in Emil Cioran's Philosophy. In this paper, I planned to present and analyze the concepts of freedom and destiny in Emil Cioran's philosophy, as they outline themselves in the works where he approached these topics. Mainly, I have decided to treat the problem of freedom as the principal theme of my article, and only introduced destiny as much as it was necessary in order to complete the analysis and a certain degree of understanding of freedom. If read carefully, Cioran in fact proves to be less pessimistic than we thought him to be. His conclusions, sure, might be misleading, but what has true value, he says, is the road to these conclusions and never the conclusions themselves. What I offer, though, is merely a possible interpretation of what Cioran has wrote and his works may well be interpreted in several other ways.

Key words: Emil Cioran, freedom, society, spirit, lethargy, destiny.

În abordarea temei libertății umane, Cioran rămâne definitiv un individualist. El tratează conceptul de libertate pe două planuri: social și existențial, anume individul raportat la societate și individul raportat la existență. „Sunt un marginal” – acesta pare să fie mesajul pe care filosoful pare să-l transmită, evidențiind astfel că orice ambiție în numele acestui ideal nu poate fi decât un foc *fără flacără*, o veleitate pentru o ordine *ireală*.

Pe plan social, libertatea, spune el, este un paradox tragic, și anume pentru că „mediocrii, singurii ce-i fac existența posibilă, nu pot să-i garanteze dăinuirea. Datorăm totul mediocrității și pierdem totul datorită ei”¹. Libertatea individuală este, deci, din acest punct de vedere, supusă mediocrității; numai masele au capacitatea de a instaura și totodată distruge existența libertății. De ce se întâmplă asta? Pentru că „libertatea are nevoie numaidecât, ca să se manifeste, de vid; îl cere cu necesitate – și tot în el piere. Aceeași cerință o generează și o ucide”². Fundamentul acesteia este astfel vidul, însă acest vid nu ne relevă decât că temelia îi lipsește, iar cu cât omul se avântă mai mult în ea, cu atât devine mai instabilă. Libertatea constituie o povară mult prea mare pentru a putea fi purtată de om, iar omul însuși este prea puțin făcut ca s-o merite, căci, „strivit până și de foloasele pe

¹ Emil Cioran, *Istorie și utopie*, Editura Humanitas, București, 2011, traducere de Emanoil Marcu, p. 55.

² *Ibidem*, p. 16.

care i le-aduce libertatea, ea îi devine atât de împovărătoare, încât exceselor ei le preferă pe ale tiraniei”³. Din punct de vedere social, libertatea nu devine o obsesie și nu înflorește decât într-o societate bolnavă; toleranță și neputință devin astfel sinonime. În momentul în care dimensiunea socială devine tolerantă, aceasta se compromite – individul este incapabil de a-și stăpâni inițiativele și nici nu le poate suporta. Sclav al propriilor sale capricii, omul nu dorește libertatea decât pentru a o anihila; în momentul în care devine *conștient* de ea, nu-i nutrește decât dispariția – un semidoct *nihilist*.

Odată ajunsă la apogeu, libertatea devine pentru individ pestilențială, o denigreză cu toată ființa lui și dă îndărăt la fiecare menționare a ei; trebuie să-și pună stavilă avânturilor sale primejdioase pentru a nu se pierde în Irevocabil, iar fanatismul său intrinsec, incapabil de a fi înglobat de un vid salutar, se dezlănțuie asupra individualității sale, oprind-o.

Singurul mod în care individul poate fi parte integrantă a societății este prin *privarea* libertății sale, aceasta având felurite imperative pentru a-și impune surogatele; „încercați să fiți liberi: veți muri de foame. Societatea nu vă tolerează decât dacă sunteți, rând pe rând, servili și despotici; este o închisoare fără paznici – dar din care, dacă evadezi, pieri”⁴. Tot ce reprezintă, deci, *voința* are acces la libertate numai într-atât, încât nu se poate manifesta fără a se răvăși. Spre deosebire de alți filosofi, Cioran nu spune că voința de libertate se află în natura omului sau că acesta ar fi *condamnat* la libertate, cum spune Sartre, ci este de părere că libertatea este creată de noi – la nivel social – sau absentă – la nivel existențial – în așa fel încât nu se poate schimba nimic. Totul, ar spune Cioran, este stabilit din momentul nașterii; alegerile noastre ca indivizi nu ne modelează decât viitorul imediat, ele nu au nici un efect asupra lumii și nici măcar asupra alterității. Însă din acest resentiment față de limita și condiția noastră, omul se răzvrătește și încearcă să se amăgească, consumându-și delirul în felurite paliative, până când uită de fapt de unde a plecat. Societatea, în fond, este „multiplicarea pe planul ordinii a Căderii inițiale, neîndestul de puternică pentru a eterniza haosul”⁵.

În accesele lui de fanatism și vanitate, totuși, omul uită de existența celuiilalt iar megalomania sa îl aduce într-un stadiu vecin cu nebunia; crezând că dispune de libertatea supremă, uitând de limitele sale, fiecare dintre noi devine un tiran *moderat* pregătit pentru noi cuceriri. „Fiecare ins fiind pentru el însuși nu un univers în mic, ci universul însuși, lupta dintre oameni seamănă unui apocalips înăbușit, convențional în aparență, dar infinit tragic în adâncime”⁶. În aceste condiții, poate individul să nu-și elibereze delirul, să nu-și împlinească elanul despot, din moment ce toate circumstanțele îl împing către aceasta? Individul nu

³ *Ibidem*, p. 17.

⁴ Idem, *Tratat de descompunere*, Editura Humanitas, București, 2011, traducere de Irina Mavrodin, p. 135.

⁵ Idem, *Razne*, Editura Humanitas, București, 2012, stabilirea textului, prefață și note de Constantin Zaharia p. 92.

⁶ *Ibidem*, p. 86.

poate *suporta* povara libertății, motiv pentru care o ponegrește și, deși are aspirații către ea, el nu este decât un veleitar *estompat*, care își manifestă adevăratele intenții numai la răspântii, căci „trebuie să ne supunem, trebuie să renunțăm, trebuie să consimțim: altminteri nu putem îndura ceea ce ni se oferă”⁷. Dacă libertatea ar fi instaurată permanent, „ce vom face noi, cei obișnuiți cu lanțurile și cu legile, în fața unui infinit de inițiative, a unui desfrâu de hotărâri? Seducția arbitrariului ne înspăimântă. Dacă putem începe orice faptă, dacă nu mai există limite pentru inspirație și capricii, cum să ne ferim de pierzanie în beția unei asemenea puteri”⁸? În fiecare dintre noi există câte un criminal *nerealizat*, care abia așteaptă să-și pună în practică planurile. Singura libertate absolută pe care o avem este în gândire, numai acolo ne putem realiza cele mai sinistre aspirații – și, în fond, deja am omorât cu toții o întreagă umanitate de nenumărate ori în mintea noastră – așa că o manifestare a acestei libertăți nu poate decât să cultive despotismul nostru latent, căci „ucigașul se folosește nelimitat de propria-i libertate și nu poate rezista în fața ideii atotputerniciei sale”⁹.

Libertatea a fost, în speță, întotdeauna aceeași. Niciodată nu și-a schimbat natura ci numai omul i-a schimbat aparența – ea devenind întotdeauna un nou scop pentru fiecare epocă și decăzând astfel odată cu aceasta. „Istoria ideilor nu e decât o perindare de vocabule convertite în tot atâtea absoluturi”¹⁰, iar aceste absoluturi nu schimba decât forma pe care iluzia libertății o ia în detrimentul unei ideologii. Omul, deci, este un animal *reticent* care nu-și dorește libertatea decât pentru a o alunga în clipa următoare, apoteoza acesteia fiind de fapt doar un simbol al istovirii lui spirituale.

În aparență, în acțiunile sale, în rutina sa, omul are iluzia libertății sale și numai prin aceasta poate el să dăinuie în existență. Crede că toate alegerile îi sunt la îndemână și că nu există decizie sau întâmplare care să nu rămână la latitudinea sa. La nivel existențial însă, omul este un *damnat*, un delicvescent însetat de absolut, căci vădita sa libertate nu este manifestă decât în neant. Aruncarea în existență nefiind niciodată alegerea lui, el își începe viața printr-o nedreptate și o termină printr-una exacerbată – *injustiția* este esența vieții. În aparență, „omul e liber, dar nu și în adâncul ființei sale. La suprafață, el face ceea ce vrea; în straturile sale neștiute, «voință» este o vorbă lipsită de sens”¹¹. Libertatea sa fiind privată de la început, individul trebuie să-și fabrice propriile iluzii și grimase pentru a nu fi covârșit de propria-și condiție. Nici măcar natura sa nu are o definiție universal valabilă, căci „*ce este el* o spun nenumărate definiții, fără însă ca vreuna să se

⁷ Fernando Savater, *Eseu despre Cioran*, Editura Humanitas, București, 1998, traducere de Sorin Mărculescu, p. 127.

⁸ Emil Cioran, *Tratat de descompunere*, ed. cit., p. 70.

⁹ *Ibidem*, p. 70.

¹⁰ Idem, *Ispita de a exista*, Editura Humanitas, București, 1992, traducere de Emanoil Marcu, p. 143.

¹¹ Idem, *Mărturisiri și anateme*, Editura Humanitas, București, 2012, traducere de Emanoil Marcu, p. 9.

impună: cu cât sunt mai arbitrare, cu atât par mai valabile. Absurditatea cea mai înaripată și banalitatea cea mai greoaie i se potrivesc în egală măsură¹², așa că omul nu are altă alternativă decât să-și aleagă propriile credințe după posibilități. Astfel, ceea ce constituie *adevărurile* lui îl mână înainte într-atât, încât se pierde în întreprinderile sale, consumându-și revolta doar în gândire. Singura sa povară, cugetul, este folosit numai pentru a-și domoli anxietățile, evită abuzul de gândire și niciodată nu contemplează o idee până la ultimele ei consecințe. Constrângerile la care este supusă natura sa îl forțează să-și exprime delirul numai în singurătate, demonismul uman fiind astfel *izolat*, căci ceea ce ar trebui să fie „libertatea umană” îl împiedică tocmai să își manifeste inițiativele și veleitățile în fața celorlalți. Asasin *de ocazie*, omul se folosește de individuația sa numai pentru a-și extirpa rachiuna, căci „libertatea este un principiu *etic* de esență *demonică*”¹³.

Eticheta de iluzie nu se aplică numai libertății, ci întregilor valori pe care omul le-a zămislit și cultivat. Apoteoza libertății reprezintă de fapt tot ce-i mai *fals* în om. Dacă am vrea să facem inventarul acestor iluzii, să identificăm paliativele cele mai ridicole și umiltoare pentru istoria omului, nu avem decât să ne uităm la felul în care își tratează valorile. Datorită ignoranței sale, omul nu se poate atașa decât superficial de ceea ce constituie valorile lui, valabilitatea lor fiind tocmai ce-l supune la dezertarea acestora, ele rămânând totuși, deși nevăzute, eterne. Mereu însetat de noutate, animal *monden* și etern fugitiv, individul se dezbară de orice *împlinire* pe care o are în căutarea alteia noi. Ceea ce astăzi reprezintă centrul vieții sale, mâine va fi o barbarie perimată, căci lăcomia sa l-a transformat într-o ființă instabilă și dornică de abundență. Și atunci te întrebi, dacă libertatea nu există, de ce omul nu-și constată pe loc rutina apocaliptică și nu renunță la existență? „Răspunsul depinde de câtă iluzie ne facem cu privire la om, de curiozitatea cu care vrem să ghicim felul cum se va sfârși cu amestecul de vals și abator care-i alcătuiește și stimulează devenirea”¹⁴. Libertatea, în veritabilul ei sens, nu ne este accesibilă decât prin moarte, ar spune Cioran. Soluția pe care el o oferă este *extinderea* morții în viață, prin letargie. Răzvrătit datorită condiției sale, refuzul pe care-l manifestă față de Creație nu concură decât spre un singur rezultat: *excluderea*. „Nepărtinirea absolută e una și-aceeași cu moartea; *idealul* nepărtinirii e-o formă a unui orgoliu pervers, însetat de inaccesibil”¹⁵, temperabil numai prin evanescența instinctelor, prin naufragiul în Insolubil.

Inactivitatea fiind cea mai preferabilă poziție, omul devine astfel un *spectator* al propriei sale vieți. Participarea la existență nu mai prezintă pentru acesta nici o noutate, își desfășoară echivocul în mod *marginal* și, în calitatea sa de spectator, nu mai nutrește ambiții pentru aventura umană. Totul devine pentru el predictibil – Ireductibilul este exordiul său existențial. Datoria sa devine de acum aceea de a observa că omul, „în fuga lui, ahtiat după nu se știe ce, n-are cum să se

¹² Idem, *Tratat de descompunere*, ed. cit., p. 34.

¹³ *Ibidem*, p. 71.

¹⁴ *Ibidem*, p. 145.

¹⁵ Idem, *Razne*, ed. cit., p. 91.

oprească, animal sprinten și dornic de fatal și beat-mort de sârguință. Munca imensă de care e în stare nu e posibilă decât prin faptul că nimeni nu-și dă seama de ce muncește. Judecată după rezultate, există un singur argument în favoarea ei? Distrugerea e cel puțin echivalentă creației”¹⁶. Însă letargicul nu distruge, el consideră că nu esti *ceva* decât prin *excludere*, libertatea sa constă tocmai în inacțiunea sa și preferă infinit liniștea auditoriului, zvârcolirilor umane. În aceste condiții, viețuirea sa la *liziera existenței* îl condamnă iremediabil la conștiința Întregului, fără a vedea vreo valoare în oricare din acțiunile sale, căci „viața nu e tolerabilă decât în măsura în care știm să o mistificăm”¹⁷. Însă această *mistificare* nu poate fi alta decât letargia, iar Cioran însuși spunea: „Nimic nu întrece desfătărilor trândăviei: de-aș ști că vine sfârșitul lumii, și tot n-aș coborî din patul meu la ceas nepotrivit, și atunci cum să alerg în toiul nopții, jertfindu-mi somnul pe altarul Incertitudinii?”¹⁸.

Libertatea de „spectator” capătă acum un aspect de lașitate, datorită faptului că „înlocuim sentimentul neantului propriu cu sentimentul neantului. Căci neantul general abia dacă neliniștește pe cineva; prea adesea vedem în el o promisiune, o absență parțială, o fundătură care se deschide”¹⁹. Însă tocmai prin această lașitate, prin fuga către general, omul nu-și găsește decât o grimasă, o iluzie, niciodată un antidot pentru suferința sa. Mereu forțat să *se* suporte, animal reticent și *barbarizat* de propria-și natură, omul nu poate alege decât să rămână la sine însuși, nu este *obligat* să o facă. Orice ar face, oriunde ar încerca să scape, tot ce constituie *sinele* său îl bântuie neîncetat, îl devorează până când elanul său este diminuat, până când o letargie sepulcrală îl va transforma într-un spectru. Iar astfel, „nu te poți crede liber când te regăsești mereu cu tine însuși, mereu în fața sinelui, în fața *aceluiiași*”²⁰. Cum să acționezi când *destinul* te limitează, cum să *năzui* când ești un automat? Singura lui certitudine nu este decât aceea că omul, în fuga sa către Absolut, însetat de Ineluctabil, nu are altă destinație decât aceea a eșecului. Elanul său risipit, oboseala instaurată permanent, el nu privește către viitor decât pentru a uita de propria-și suferință. Libertatea sa odată îngrădită, avântul său estompat, își așteaptă sfârșitul într-o revoltă *tacită*, căci omul, estet al fatalului mlădiat de propriile-și anxietăți, se reconciliază cu încordările sale numai prin letargie.

Destinul, singurul menit să îl consoleze, îi revelează faptul că „lipsa de voință este o boală, dar și voința e una, și încă și mai rea: din ea, din excesele ei, mai mult decât din absența-i, provin toate nefericirile omului”²¹. Dezolarea sa a

¹⁶ Idem, *Razne*, p. 28.

¹⁷ Idem, *Tratat de descompunere*, Editura Humanitas, București, 1992, traducere de Irina Mavrodin, p. 163.

¹⁸ *Ibidem*, p. 211

¹⁹ Idem, *Ispita de a exista*, Editura Humanitas, București, 2016, traducere de Emanoil Marcu, p. 181.

²⁰ Idem, *Căderea în timp*, Editura Humanitas, București, 2008, traducere de Irina Mavrodin, p. 158.

²¹ *Ibidem*, p. 162.

fost astfel răstălmăcită și tăgăduită în totalitate; virulența sa subiectivă s-a calmat, la fel ca suferința și tristețea. Universalul a devenit redundant, apoteoza Unului a devenit un ideal la îndemână, iar această consolare a excluderii a dat naștere unei reconcilierii salutare cu sine însuși. În măsura în care s-ar putea vorbi de o datorie a sa, singura valabilă nu este decât descoperirea evidenței că „ceea ce numim «forță sufletească» e curajul de a nu ne imagina *altfel* destinul nostru”²². Un spirit în asemenea măsură *sfârtecat* de luciditate nu poate evita rezultatele exceselor ei, iar destinul, astfel împlinit, constituie de fapt singura sa realizare.

În concluzie, fie ea socială ori existențială, libertatea reprezintă cel mult un simulacru, însa unul de care omul nu se poate lipsi. Năzuința lui trebuie să fie întotdeauna îndreptată spre ea, iar în cazul în care se află, eventual, în posesia ei, îi va repugna prezența acesteia și o va denigra, fiind astfel doar un capriciu salutar. Dispariția sa certă imediat după atingerea ei nu face totuși inutilă câștigarea ei, căci în drumul pe care omul îl parcurge către dobândirea acesteia, el învață infinit mai mult decât dacă ar fi avut-o de la început.

²² Idem, *Demiurgul cel rău*, Editura Humanitas, București, 2007, ediția a II-a, traducere de Emanoil Marcu, p. 117.